

Пилипенко Л.Л.

Національний університет біоресурсів і природокористування України

НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНИЙ РУХ У ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ В МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД (1918–1939 РОКИ)

У статті автором зроблено спробу дослідити особливості національно-визвольного руху західних українців у міжвоєнний період, коли виокремилася декілька суспільних течій, представлених як демократичними об'єднаннями, що вели легальну боротьбу, так і нелегальними політичними силами. Дані політичні сили намагалися вплинути на ситуацію, але їхні дії не привели до консолідації спільноти, а навпаки, заклали подальші протиріччя, негативні наслідки яких Україна гостро відчуває дотепер.

Боротьба українських патріотичних сил і польських націонал-шовіністів не дозволила українцям відстояти суверенітет своєї держави, оскільки цьому не сприяли не лише військово-політична ситуація в регіоні, а й позиція країн Антанти й етнічні відносини краю.

Розвиток українського національно-визвольного руху на території Західної України впродовж 1918–1939 рр. сприймався польським суспільством як антидержавна діяльність, а невирішеність політичних, економічних, культурних, освітніх, соціальних та інших проблем – як замах на «польскість» цих земель. Польська спільнота розглядала «українське питання» крізь призму власної боротьби за державну незалежність, а тому її обурювала «безпідставність претензій русинів» на ці території.

Ключові слова: Україна, Польща, політичні партії, ідеологія, національно-визвольний рух.

Постановка проблеми. Стосунки України та Польщі мають неоднозначну та довготривалу історію. Декілька століть спільної історії, територіальне сусідство, схожі ознаки розвитку обох народів зумовлюють інтерес науковців до різних аспектів взаємовідносин двох країн.

У міжвоєнний період вирішення українського питання впливало на долю щонайменше чотирьох держав, до складу яких входили українські етнічні землі. Основним способом досягнення своєї мети Німеччина обрала дестабілізацію внутрішньої ситуації в країнах, що мали бути підкорені в майбутньому, тому її першочерговою ціллю стала Польща, яка опинялася в складній ситуації – підтримка Німеччиною українського руху загрожувала втратою Західної України, а ідея співпрацювати із Союзом Радянських Соціалістичних Республік (далі – СРСР) була неприйнятною.

Зрештою, у результаті дії зовнішніх і внутрішніх чинників українська національна державність була ліквідована, а українські землі вкотре були розділені між сусідніми державами. Зокрема, землі Західної України були поділені між кількома державами:

– до складу Польщі увійшли Східна Галичина, Полісся, Волинь та Підляшшя;

– до складу Румунії увійшли Буковина та Північна Бессарабія;

– до Чехословаччини відійшло Закарпаття.

Становище українців у цих державах не було однаковим, у межах кожної з них українці демонстрували різні рівні самоусвідомлення та політичної активності, однак на окупованих територіях почав формуватися національно-визвольний рух.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що, незважаючи на значну кількість опублікованих джерел, у висвітленні проблеми розвитку національно-визвольного руху на території Західної України впродовж 1918–1939 рр. залишається багато прогалин. Зокрема, є необхідність з'ясувати передумови та причини появи специфічних форм і методів протидії українського населення цих земель державній асиміляції та боротьби за збереження національної ідентичності.

Форми та методи боротьби провідних політичних сил за українську державність розкрито в роботах Л. Зашкільняка [2], В. Ходака [8], С. Віднянського [1] та М. Мандрика [6].

Результати та висновки, цікаві в контексті дослідження даної проблеми, належать західноукраїнським дослідникам, зокрема М. Кугутяку [4],

О. Красівському [3], М. Литвину [5], В. Марчуку [7] та іншим вітчизняним і закордонним науковцям, які у своїх працях висвітлили державно-політичне, культурно-освітнє, соціально-економічне та духовне життя західних українців у міжвоєнний період.

Постановка завдання. Мета статті полягає в аналізі та виокремленні складових течій національно-визвольної боротьби українського народу на західно-українських землях у міжвоєнний період 1918–1938 рр.

Виклад основного матеріалу дослідження. У 20–30-х рр. ХХ ст. в західноукраїнському суспільстві спостерігалася радикалізація національно-визвольного руху із застосуванням терористичних актів, тому найпомітнішим чинником у громадсько-політичному житті Західної України в цей період став український націоналізм, народження якого пов'язане з радикальною позицією в боротьбі за державну незалежність України Української військової організації (далі – УВО), яка надалі виконувала функції «армії в підпіллі» [6, с. 70].

Головне завдання УВО, на думку її організаторів, полягало в підготовці загальнонаціонального повстання українського народу проти окупантів. Вона була військово-патріотичною, а не націоналістичною організацією, оскільки ставила за мету звільнити українські землі від окупантів мілітарними засобами, а тому відповідною була й її організаційна структура – на зразок армійських.

Навесні 1922 р. активісти УВО організували в Галичині акти саботажу (палили скирти хліба, чинили збройні напади на жандармські пости, підривали поїзди й мости тощо). У першій половині 20-х рр. ХХ ст. представники УВО здійснили кілька замахів на державних діячів і чиновників.

У 1923–1924 рр. УВО переживала кризу, багато активістів і бойовиків сиділи у в'язниці, провалився план поширення диверсійних і пропагандистських дій на території Української Соціалістичної Радянської Республіки (далі – УСРР), зростає вплив Комуністичної партії Західної України. Все це дещо підірвало довіру до УВО.

У листопаді 1927 р. представники УВО від «Групи української націоналістичної молоді» із Чехословаччини (лідер – М. Коновалець), «Спілки української націоналістичної молоді» (м. Львів), «Легії українських націоналістів» Чехословаччини під керівництвом М. Сціборського взяли участь у I Конгресі українських націоналістів, який відбувся в Берліні з метою консолідації націоналістичних і патріотичних сил України. Однак

учасники II Конгресу українських націоналістів, який проходив у Празі 8–9 квітня 1928 р., обговорюючи проблему консолідації руху, дійшли висновку, що треба сформувати єдину організацію на базі всього українства, надпартійності, монархізму й національної диктатури, а характер діяльності УВО, яка позиціонувала себе як надпартійна таємна немасова військова організація, головне завдання якої полягало в продовженні збройної боротьби з окупантами, не сприяв розвитку даної ідеї [6, с. 84].

Чітка ідеологічна позиція УВО проявилася в другій половині 1920-х рр. Цей процес пришвидшила гостра дискусія в лавах організації, спричинена появою в ній радянофільських тенденцій. Врешті, радянофільське членство УВО відколосалося, створивши Західноукраїнську народну революційну організацію, що виступила за розширення партизанського руху в Польщі. Частина молоді влилася до лав новоствореної організації, а решта членів УВО поступово схилялися до нової для української політики й націоналістичної ідеології, яка зароджувалася в численних дискусіях у різноманітних молодіжних гуртках, літературних і культурних клубах [4, с. 51]. Отже, можна стверджувати, що ідейна платформа національно-визвольного руху в міжвоєнний період формувалася поза чіткими організаційними рамками, на рівні особистого світогляду активних політичних діячів, а спрямованість на формування певних психологічних рис його учасників визначила специфіку їхніх ідеологічних творів, оскільки більшість із них, сповнені емоціями, радше нагадують релігійні проповіді, ніж політичні документи.

Серед причин поразки визвольних змагань досліджуваного періоду сучасні науковці називають також психологічну неготовність українців обстоювати свою свободу в жорстоких умовах боротьби [8, с. 5]. Їхній радикалізм із часом вилився навіть у заперечення загальнолюдських цінностей, притаманних «провансальцям» (милосердя, моральності тощо). Максималістські вимоги деяких діячів УВО ніколи до кінця не були виконані, проте вони відіграли важливу роль у формуванні психологічного обличчя учасників національно-визвольного руху. Так, уперше в історії українського народу постало покоління справжніх революціонерів – людей, відірваних від буденного існування, життя яких було цілковито присвячене боротьбі.

Впродовж 1923–1927 рр. у суспільно-політичному русі Західної України відбулися суттєві зміни, тому наявні на той час політичні партії

почали віддзеркалювати три орієнтації, що домінували в тогочасному суспільстві: прорадянську, пропольську та самостійницьку.

Найбільш впливовим політичним об'єднанням українців в ці роки стало Українське національно-демократичне об'єднання (далі – УНДО) – наймасовіша легальна українська партія, створена 11 липня 1925 р. у Львові, до складу якої увійшли Українська народно-трудова партія з усіма своїми угрупованнями, Українська партія національної роботи і національна група Української парламентарної репрезентації зі своїми однодумцями з Волині, Холмщини, Полісся і Підляшшя. Головою об'єднання спочатку був Д. Левицький, а в 1935 р. його замінив В. Мудрий [4, с. 120].

УНДО орієнтувалося на здобуття Україною самостійності без застосування терористичних методів. УНДО і польський уряд дійшли згоди, за якою партія відмовилася від боротьби за територіальну автономію Західної України. Частина її членів спочатку сподівалися на мирну еволюцію УСРР у національну державу, що могло стати наслідком компромісу між радянофілами і прихильниками «орієнтації на власні сили» [1, с. 40]. УНДО до 1927 р. вважала УСРР напівсуверенною державою, яка із часом могла стати цілком незалежною, однак, на їхню думку, цьому стали на заваді боротьба з «націонал-ухильництвом» у КП(б)У, репресії проти інтелігенції та насильницька колективізація. Саме тому наприкінці 1920-х рр. УНДО зайняла ворожу позицію щодо радянського режиму й стала покладати надії на його повалення революційним шляхом.

У 30-х рр. ХХ ст. серед діячів УНДО панувала думка, що українська держава постане внаслідок війни завдяки інтервенції західних держав. На думку лідерів УНДО, Західна Україна мала стати базою для визволення Наддніпрянської України з-під влади більшовицької Москви, тому розпочалися пошуки компромісу з польським урядом на антирадянській платформі.

1932 р. керівництво УНДО вирішило тимчасово відмовитися від гасел незалежності та соборності, замінивши їх на вимогу національно-територіальної автономії для всіх українських земель у Польській державі [1, с. 45], проте антиукраїнська позиція сеймового керівництва остаточно переконала українських парламентарів у марності подальших спроб порозумітися з панівними колами Польщі. УНДО перейшла в опозицію до польського уряду, що призвело не лише до її занепаду, а й до припиненні активної діяльності інших легальних партій.

Послідовна асиміляторська політика польської влади, фактична відсутність єдності українських політичних сил штовхали частину молоді до застосування більш радикальних форм боротьби. Ще в січні 1929 р. у Відні було створено Організацію українських націоналістів (далі – ОУН), лідером якої став Є. Коновалець, основним ідеологом тривалий час був Д. Донцов, а напередодні Другої світової війни вона налічувала вже 20 тис. осіб [8, с. 10].

Політичну доктрину ОУН було сформульовано в її програмних документах 1929 р., а остаточно – у програмі, ухваленій її Великим збором у 1939 р. Невід'ємною частиною ідеології було поняття «творчого насильства та ініціативної меншості як керівних сил» [6, с. 40]. Свою державну концепцію ОУН будувала, виходячи з того, що українські землі було окуповано Польщею і СРСР, тому українські націоналісти не визнавали міжнародних актів, договорів та домовленостей, які роз'єднали українські землі, ліквідували українську державність. На їхнє глибоке переконання, розбудова соборної незалежної України мала завершитися повним вигнанням з українських земель усіх окупантів. Перша заповідь ОУН закликала: «Здобудеш Українську державу або загинеш у боротьбі за неї» [8, с. 4].

Вдаючись до тактики терору і саботажу, визнавши себе як «рух, а не партія», ОУН розглядала всі легальні українські партії Галичини як колабораціоністські. Члени ОУН нападали на банки та пошти, здійснили десятки експропріацій державних фондів, понад 60 замахів і вбивств, найвідоміше з яких – вбивство польського міністра внутрішніх справ Б. Перацького в 1934 р., на якого вони поклали відповідальність за пацифікацію [1, с. 50]. Зокрема, замах на польських посадових осіб й набули особливого розголосу в подальшому та мали негативні наслідки, які заклали протиріччя, що відчутні в україно-польських відносинах дотепер.

ОУН була підпільною організацією, яка видавала легальні та нелегальні газети й журнали («Розбудова нації», «Сурма», «Юнак»), дотримувалася військових методів керівництва, мала жорстко централізовану структуру. Водночас члени ОУН не відмовлялися від участі в офіційних політичних, економічних та культурно-освітніх заходах, адже саме через них вони сподівалися очолити масовий національно-визвольний рух.

Саме на цьому етапі відбувалося професійне становлення ідеологів ОУН, у структурі якої одне із провідних місць посіла «спеціальна ідеологічна

референтура», з'явилося спеціалізоване видання «Розбудова нації» (виходило з 1928 р.), яке поступово стало дискусійним клубом з обговорення питань ідеології партії [8, с. 16].

Оскільки одним із головних завдань національно-визвольного руху було створення потужної консолідованої організації як інструмента визвольної боротьби, то значна увага приділялася вихованню членства ОУН. Так, з'явилася низка спеціально оформлених вимог до її членів (12 прикмет, 44 правила), які своєю формою і змістом дещо нагадують кодекси релігійних організацій [8, с. 17]. Проте саме бажання ідеологів ОУН перетворити ідеологію українського націоналізму на своєрідну світську релігію призвело до загострення відносин ОУН із церквою та клерикальними організаціями. Загалом, на цьому етапі керівництво ОУН вже визнавало формування та популяризацію ідеології українського націоналізму одним із пріоритетних напрямів діяльності поруч із продовженням збройної боротьби з окупантами. Ідеологічний і військовий вишколи стали основою підготовки членства.

Фінальним акордом цього етапу став розкол ОУН на два крила, який, з одного боку, завершив тривалий конфлікт усередині організації, а з іншого – став початком розвитку нової ідейної платформи динамічного молодечого крила, що оформилося 1940 р. в ОУН на чолі зі Степаном Бандерою. Отже, конфлікт став важливим каталізатором розвитку націоналістичної ідеології та її переходу у формат політичної програми. «Розкольники», щоб здобути підтримку членства, легітимізувати свої дії, мусили протиставити керівництву ще тоді єдиної організації щось більше, ніж персональні претензії до конкретних діячів. Крім ОУН, поява нової організації, нового керівництва відкрила дорогу для молодшого покоління ідеологів, що не мали можливості реалізуватися під тиском старших авторитетів.

Надалі найбільше цим рухом захоплювалися учнівська молодь, студенти середніх та вищих навчальних закладів. Вони почали об'єднуватися, створювати молодіжні організації, що стояли на самостійницьких позиціях. Молодь була розчарована в старшому поколінні, яке не змогло відстояти української державності. До того ж вона зазнавала постійних утисків із боку польської влади, страждала від безробіття.

На території Західної України впродовж 1918–1939 рр., крім ОУН, діяли менш радикальні організації, наприклад, українофільський (народовецький) політичний напрям, що походив від

народовців XIX ст., представники якого обстоювали ідею єдності закарпатців з усім українським народом. Цю течію очолювали лідер Християнської народної партії священник Августин Волошин, брати Михайло і Юрій Брацайки. Українофіли мали підтримку галицької інтелігенції. За їхньої допомоги в краї були створені осередки «Просвіти», скаутська організація «Пласт», молодіжні організації «Сокіл», «Луг» (колишня «Січ») та інші, що виховували у своїх членів патріотизм, прагнення до державної незалежності, загартовували молодь фізично [3, с. 107].

Важливою ланкою діяльності «легального сектора» національно-визвольного руху на західноукраїнських землях у міжвоєнний період були підтримка та розвиток мережі українських громадських організацій: культурно-освітніх, економічних, молодіжних, спортивних тощо. Їхнє значення в умовах польської окупації важко переоцінити. Так, товариство «Просвіта», згуртувавши майже півмільйона членів, підтримувало діяльність читалень, публікувало навчальні матеріали, організовувало цілу низку курсів. Зокрема, «Союз українок», об'єднавши приблизно 45 тис. українських жінок, проводив широку благодійну, освітню та культурну діяльність [3, с. 80].

Товариство «Рідна школа», що налічувало понад 100 тис. членів, на противагу полонізації державної освіти розбудувало власну мережу приватних українських шкіл, що на 1938 р. налічувала майже 40 гімназій, ліцеїв і професійно-технічних навчальних закладів [3, с. 93].

Важливим чинником визвольного руху галицьких українців стала греко-католицька церква, національний характер якої остаточно викристалізувався завдяки її главі митрополиту А. Шептицькому. Захищаючи інтереси пригнобленого люду, він використовував свій хист, авторитет, власні фінанси. А. Шептицький на власні кошти збудував у Львові середню школу, щороку утримував 40 бідних студентів і надавав матеріальну допомогу приватним школам, був щедрим меценатом та добрим знавцем українського мистецтва [7, с. 301].

Висновки. Отже, серед усіх політичних партій і організацій, що діяли на українських землях, підпорядкованих Польщі, саме УВО й ОУН найбільше вплинули на реальний перебіг подій і залишили найвагомійший слід в історії україно-польських відносин. Водночас національно-визвольний рух українського народу на західноукраїнських землях виявлявся не лише в нелегальних, а й у легальних формах. Саме його

«легальний сектор» охоплював усі сфери національного життя, що дало змогу розбудувати на цих теренах сильне громадянське суспільство, яке поступово перетворилося на своєрідну «державу в державі». Впродовж 1918–1939 рр. українці, всупереч дискримінаційній політиці польської влади, зуміли не тільки зберегти попередні національні завоювання, а й дещо примножити їх.

Список літератури:

1. Віднянський С. Українське питання в міжвоєнній Польщі: основні проблеми й напрямки наукових досліджень у сучасній вітчизняній історичній науці. Український історичний журнал. 2003. № 2. С. 39–55.
2. Зашкільняк Л. Українсько-польські стосунки в ХХ ст.: історіографічні аспекти. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. 2005. Вип. 13. С. 3–22.
3. Красівський О. Галичина у першій чверті ХХ ст.: проблеми польсько-українських стосунків. Львів, 2000. 416 с.
4. Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (ХІХ ст. – 1939 р.). Івано-Франківськ, 1993. 200 с.
5. Литвин М., Наumenко К. Історія ЗУНР. Львів, 1995. 368 с.
6. Мандрик М. Український націоналізм: становлення в міжвоєнну добу. Київ, 2006. 392 с.
7. Марчук В. Церква, духовність, нація. Українська греко-католицька церква в суспільному житті України ХХ ст. Івано-Франківськ, 2004. 464 с.
8. Ходак В. Суспільно-політична діяльність Організації українських націоналістів (1929–1934 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України». Івано-Франківськ, 2005. 20 с.

НАЦИОНАЛЬНО-ОСВОБОДИТЕЛЬНОЕ ДВИЖЕНИЕ В ЗАПАДНОЙ УКРАИНЕ В МЕЖВОЕННЫЙ ПЕРИОД (1918–1939 ГОДЫ)

В работе предпринята попытка исследовать особенности национально-освободительного движения Западной Украины в межвоенный период, когда выделилось несколько общественных течений, представленных как демократическими объединениями, которые вели легальную борьбу, так и нелегальными политическими силами. Ведущие политические силы пытались повлиять на национально-освободительное движение, что не привело к консолидации сообщества и закладывало дальнейшие противоречия. Борьба польских национал-шовинистов и украинских патриотических сил не позволила Украине отстоять суверенитет своего государства, поскольку этому не способствовали и военно-политическая ситуация в регионе, позиция стран Антанты, а также этнические отношения в крае. Развитие украинского национально-освободительного движения польским обществом воспринималось как антигосударственная деятельность, а нерешенность политических, экономических, культурных, образовательных, социальных проблем – как покушение на «польскость» этих земель. Польская община рассматривала «украинский вопрос» через призму собственной борьбы за государственную независимость и «беспочвенность претензий русинов» на эти территории. Несмотря на идеологические симпатии или антипатии относительно украинской национальной идеи, объективно можно сказать, что деятельность легальных партий и нелегальных организаций значительно повлияла на исторические события ХХ в.

Ключевые слова: Украина, Польша, Восточная Галичина, Западная Волинь, партии, идеология, украинский национализм, освободительное движение.

NATIONAL-LIBERATION MOVEMENT IN WESTERN UKRAINE IN THE INTERWAR PERIOD (1918–1939)

Ukrainian-Polish relations and their problems have a long-lasting and controversial history. Territorial neighborhood, several centuries of common history, similar signs of development of the Ukrainian and Polish peoples cause the interest of the scientific community to various aspects of relations between the two countries.

The relations between the Polish and Ukrainian states in 1918–1939 were not the most promising, and later, tragic for Ukrainians. The Ukrainian issue on the eve of the Second World War was even more complicated than in 1914. Its solution affected the fate of at least four states, which included Ukrainian ethnic lands in the interwar period. Germany chose to destabilize the internal situation in countries that were supposed to be conquered in the future, as the main way of achieving the goal. The first goal was Poland, which found itself in the situation “between hammer and anvil” – German support for the Ukrainian movement was threatening the loss of Western Ukraine, and the idea of cooperation with the USSR was unacceptable.

The paper attempts to investigate the peculiarities of the national liberation movement of Western Ukrainians during the interwar period, when several social movements emerged, represented by the democratic associations that led the legal struggle, as well as illegal political forces. Leading political forces tried to influence the national liberation, which did not lead to the consolidation of the community and further contradictions. Instead, the struggle of the Polish national chauvinists and Ukrainian patriotic forces did not allow Ukrainians to defend the sovereignty of their state, since this was affected by the military-political situation in the region, the position of the Entente countries, as well as the ethnic relations of the region. The development of the Ukrainian national liberation movement was perceived as anti-state activity by the Polish society, and the unresolved political, economic, cultural, educational, and social problems – as an attempt to “steal” these lands. The Polish community considered the “Ukrainian question” through the prism of its own struggle for state independence and “groundless claims of Rusyns” to these territories. Despite ideological sympathies or antipathies to the Ukrainian national idea, objectivity requires that the activities of legal parties and illegal influences significantly on the historical events of the twentieth century.

Key words: *Ukraine, Poland, Eastern Galicia, Western Volyn, parties, ideology, Ukrainian nationalism, liberation movement.*